

ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ У ЗАХІДНІЙ ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Гусь А.В.,
доцент кафедри господарського права
ДВНЗ «УжНУ», кандидат юридичних наук
Фетько Ю.І.
доцент кафедри міжнародного права
ДВНЗ «УжНУ», доктор філософії у галузі права

Поняття «цифрова економіка» являє собою відносно нове і виключно важливе явище, розмах якого виражається в двозначних темпах щорічного приросту в масштабах світового господарства, особливо помітного в країнах глобального Півдня¹. Спонукальні причини даного явища мають політичну і економічну природу, проте вплив надає і технологічний прогрес (який сам по собі схильний до впливу більш масштабних явищ).

У 1990-ті роки якісні зрушення в економіці були пов'язані з виникненням і розвитком Інтернету, який до цих пір є основою цифрової економіки. Однак в 2000-і і 2010-і роки розвиток інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) створив нові передумови для змін в господарській системі. Даний процес супроводжується впровадженням цифрових датчиків у все більшу кількість пристроїв («Інтернет речей»), створенням нових персональних пристроїв (мобільних телефонів, смартфонів, планшетів, ноутбуків, пристроїв тривимірного друку), нових цифрових моделей (хмарна обробка даних, цифрові платформи, цифрові послуги), зростаючою інтенсивністю використання масивів даних з використанням технології «великих даних» (big data), нових методів аналізу даних і алгоритмів прийняття рішень, нових технологій автоматизації і роботизації².

Дані технології створюють нові можливості в цифровій сфері: суб'єкт господарювання при бажанні може задіяти цифрову систему в сфері своєї діяльності³. Цей процес може включати датафікацію (впровадження технологій зберігання великих масивів даних), цифровізацію (конверсію всіх частин інформаційних ланцюжків

¹ Expanding Participation and Boosting Growth: The Infrastructure Needs of the Digital Economy, Geneva. Available at: www3.weforum.org/docs/WEFUSA_DigitalInfrastructure_Report2015.pdf

² OECD Digital Economy Outlook 2015, Paris. Available at: <http://www.oecd.org/sti/oecd-digital-economy-outlook-2015-9789264232440-en.htm> (

³ *Information and Communication Technology for Development*. Abingdon: Routledge.

вартості з аналогового формату в цифровий), віртуалізацію (фізичне розкладання процесів), а також генеративність (використання даних і технологій по новому, відмінному від вихідного, призначенням шляхом перепрограмування і рекомбінації)⁴. Ступінь впливу будь-якої технології може розглядатися як результат її поширення і глибини впровадження⁵. При значних темпах поширення, включаючи поширення в країнах, що розвиваються, і зростаючому ефекті впровадження, які відкривають досі недоступні можливості, вплив цифрових технологій на розвиток економіки також зростає.

На сьогоднішній день в світі не існує єдиного розуміння такого явища, як «Цифрова» економіка, зате існує безліч визначень. В Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018-2020 рр. від 17 січня 2018 р.⁶ міститься офіційне державне визначення даного феномену: «цифрова економіка» означає діяльність, в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові.

На наш погляд, дане визначення цілком коректне, разом з тим воно не відображає характерні риси цифрової економіки, тим самим дозволяючи відокремити це поняття від суміжних понять що характеризують процес використання цифрових технологій в господарській діяльності, таких як «Нова економіка» (англ. new economy), «Е-економіка» (англ. e-economy), «Економіка мережі» (англ. network economy). Найчастіше ці терміни використовуються як синоніми для позначення нових феноменів в економіці, зумовлених формуванням глобальної інформаційної мережі, загальним поширенням персональних комп'ютерів, розробкою і постійним вдосконаленням програмного забезпечення, просуванням цифрових технологій, виробництвом нематеріальних продуктів і послуг інформаційно-комунікаційних компаній. Всі ці поняття нерозривно пов'язані з формуванням єдиного інформаційного простору - сукупності «... банків і баз даних, технологій їх супроводу та використання, інформаційних телекомунікаційних систем, що функціонують на основі загальних

⁴ Examining "Digital Development", Development Informatics Working Paper 64, University of Manchester, UK. Available at: <http://www.gdi.manchester.ac.uk/research/publications/di/>

⁵ The Effects of Information and Communication Technology on Employment, Skills, and Earnings in Developing Countries. Background paper for the World Development Report 2016, Washington, DC.

⁶ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

принципів і забезпечують інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб»⁷.

Існуючий же перелік трактувань терміну «цифрова економіка», запропонованих з моменту публікації першої цитованої праці по цій темі⁸, серед сучасних науковців доволі великий. При цьому тільки деякі роботи пропонують точне визначення даного поняття; інші – замість цього представляють цифрову економіку як «складну структуру»⁹ або розглядають поняття скоріше як «образ дії, ніж концепцію»¹⁰. Не зважаючи на те, що у ряді робіт наведені конкретні трактування, однак сучасні підходи в цілому являють собою спрощені варіанти визначення цифрової економіки як «економіки, заснованої на цифрових технологіях»¹¹.

Визначення того чи іншого поняття є відображенням часу і сучасних йому трендів, особливо в сфері технологій. Ранні трактування¹²¹³¹⁴ ставили на чільне місце інтернет-технології, що стали свого роду технологічним мейнстрімом 1990-х років, принаймні у країнах глобальної Півночі. Автори більш пізніх визначень звертають увагу на розвиток мобільних і бездротових мереж¹⁵, а також хмарних технологій і технологій роботи з великими даними¹⁶, або ж звертаються до більш загального поняття «цифрові технології», відповідно до згаданих раніше простих визначень.

Сутність визначень також знаходиться під впливом специфіки конкретного історичного періоду. Перші визначення будувалися на протиставленні більш раннім концепціям, таким як «інформаційна економіка» і пов'язане з ним більш широке

⁷ Kogan Y. Long Wave of Economic Growth / Y. Kogan // *Futures*. 1998. October. P. 536.

⁸ Tapscott D. (1996) *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. New York, NY: McGraw-Hill.

⁹ Challenges for Competition Policy in a Digitalised Economy. Brussels: European Parliament. Available at: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU\(2015\)542235_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU(2015)542235_EN.pdf)

¹⁰ Elmasry T. et al. (2016) *Digital Middle East: Transforming the Region into a Leading Digital Economy*. New York: McKinsey & Company. Available at: <http://www.mckinsey.com/global-themes/middle-east-and-africa/digital-middle-east-transforming-the-region-into-a-leading-digital-economy>

¹¹ Expert Group on Taxation of the Digital Economy. Brussels: European Commission. Available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/good_governance_matters/digital/general_issues.pdf

¹² Tapscott D. (1996) *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. New York, NY: McGraw-Hill.

¹³ Lane N. (1999) Advancing the digital economy into the 21st century. *Information Systems Frontiers*, vol. 1, no 3, pp. 317–320.

¹⁴ Mesenbourg T.L. (2001) *Measuring the Digital Economy*, US Bureau of the Census, Suitland. Available at: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/working-papers/2001/econ/umdigital.pdf>

¹⁵ *Advancing Australia as a Digital Economy: An Update to the National Digital Economy Strategy*. Canberra: Department of Broadband, Communications and the Digital Economy. Available at: <http://apo.org.au/node/34523>

¹⁶ Digital Economy Development and Cooperation Initiative. Available at: <http://www.g20.utoronto.ca/2016/g20-digital-economy-development-and-cooperation.pdf>

поняття «інформаційне суспільство». Дон Тапскотт¹⁷, наприклад, заявляв, що цифрова економіка охоплює два типи економічної активності. Перший тип - інформаційний – має на увазі виконання базових завдань, таких як завантаження статичної інформації на мережеві ресурси; другий тип, пов'язаний з комунікаціями, включає види діяльності, які стали доступними завдяки Інтернету. Ерік Брайнджолфсон і Брайан кахин¹⁸ заявляли, що «термін» інформаційна економіка «набув значення широкого, довгострокового тренда подальшої експансії активів, заснованих на інформації та знаннях, а також вартості, пов'язаної з реальними активами і продуктами, асоційованими з сільським господарством, гірничодобувною галуззю і обробною промисловістю». Термін «цифрова економіка» відноситься виключно до того, що відбувається зараз і ще незавершеної трансформації всіх секторів економіки завдяки цифровізації інформації за допомогою комп'ютерних технологій». У такий спосіб автори прагнули продемонструвати, що відбувається щось, що виходить за рамки попередніх концепцій.

Разом з тим можливості Інтернету в здійсненні торгових операцій також бралися до уваги і тим самим увійшли у визначення цифрової економіки. Ділова активність, заснована на ІТ-технологіях, була згадана як компонент цифрової економіки в доповіді Міністерства торгівлі США «The Emerging Digital Economy»¹⁹. У 2000 р. у збірнику «Understanding the Digital Economy»²⁰ ця тенденція проявилася ще більш чітко - і редактори, і співавтори²¹ віднесли електронну торгівлю до цифрової економіки; це був період так званого «мішура доткомів».

Крім того, згадані визначення зафіксували першу появу двох найважливіших складових визначень цифрової економіки. Перше з них – диференціація компонентів. Наприклад, Роб Клинг і Роберта Лемб²² в своїй роботі, заснованій на публікації Лінн Марггеріо²³, виділили чотири основні складові цифрової економіки:

¹⁷ Tapscott D. (1996) *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. New York, NY: McGraw-Hill.

¹⁸ Brynjolfsson E., Kahin B. (2000b) Introduction. *Understanding the Digital Economy* (E. Brynjolfsson, B. Kahin (eds)). Cambridge: MIT Press, pp. 1–10.

¹⁹ The Emerging Digital Economy. Washington, DC: Department of Commerce. Available at: http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/emergingdig_0.pdf

²⁰ *Understanding the Digital Economy: Data, Tools, and Research* (E. Brynjolfsson, B. Kahin (eds)). Cambridge: MIT Press.

²¹ Introduction. *Understanding the Digital Economy* (E. Brynjolfsson, B. Kahin (eds)). Cambridge: MIT Press, pp. 1–10.

²² Kling R., Lamb R. (2000) IT and Organizational Change in Digital Economies. *Understanding the Digital Economy* (E. Brynjolfsson, B. Kahin (eds)). Cambridge: MIT Press, MA, pp. 295–324.

²³ Margherio L. et al. (1999) *The Emerging Digital Economy*. Washington, DC: Department of Commerce. Available at: http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/emergingdig_0.pdf

1. Цифрові продукти і послуги. В даний компонент входять продукти, поставляються за допомогою цифрових технологій, а також типи послуг, в основному поставляються у цифровому вигляді (тобто інформаційні сервіси в режимі онлайн, продаж програмного забезпечення, електронна освіта та ін.).

2. Змішані цифрові продукти і послуги: роздрібний продаж реальних товарів (наприклад, книг, квітів, номерів у готелях, а також супутні ним продаж і маркетинг).

3. Послуги або виробництво товарів, що залежать від ІТ. Ця група включає послуги, надання яких знаходиться в критичній залежності від інформаційних технологій (наприклад, бухгалтерські послуги або складні технічні проекти), виробництво реальних товарів, в процесі якого вирішальне значення має застосування інформаційних технологій (такі категорії товарів, для яких необхідна високоточна механічна обробка з застосуванням числового програмного керування, або хімічні заводи під керуванням комп'ютерів).

4. Сегмент ІТ-індустрії, який обслуговує три розглянутих сегмента цифрової економіки. Тут розглядаються продукти і послуги ІТ-сектора, які в основному призначені для обслуговування трьох вищезгаданих компонентів цифрової економіки. Сюди включаються виробники мережевого обладнання та персональних комп'ютерів, а також фірми, що займаються ІТ-консалтингом (деякі аналітики застосовують щодо ІТ-галузі більш великі поняття і включають в даний список комунікаційне обладнання, в тому числі теле- радіомовлення, і комунікаційні послуги).

Виходячи із наведеного вище, можемо констатувати, що подібна диференціація – свого роду визнання того, що продукція на основі ІКТ та супутні послуги є компонентами цифрової економіки.

Друге нововведення – непряме визнання хиткості кордонів цифрової економіки. Використовуючи слова «значно», «істотно», «інтенсивно», «грубо кажучи», а також «критично», Клинг і Лемб²⁴ апелюють до суб'єктивності сприйняття даного поняття і показують, що не існує межі, яка дозволила б чітко віднести ті чи інші види економічної активності до «цифрової економіки».

Схожим чином Томас Л. Мезенбург²⁵ розділяє цифрову економіку на продукцію ІКТ-інфраструктури і використання ІКТ для здійснення економічних процесів. Однак в більш

²⁴ Kling R., Lamb R. (2000) IT and Organizational Change in Digital Economies. *Understanding the Digital Economy* (E. Brynjolfsson, B. Kahin (eds)). Cambridge: MIT Press, MA, pp. 295–324.

²⁵ Mesenbourg T.L. (2001) Measuring the Digital Economy, US Bureau of the Census, Suitland. Available at: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/working-papers/2001/econ/umdigital.pdf>

пізніх роботах автор вирішує розглянути явище за рамками електронної торгівлі і також включає в свою класифікацію використання ІКТ для здійснення ділової активності. Поряд з тезами Клінга і Лемба цей поділ став свого роду прототипом наступних більш об'ємних визначень, які відносять до цифрової економіки в принципі будь-які види діяльності, засновані на цифрових технологіях, – до таких належать прості визначення, розглянуті на початку поділ цифрової економіки-на продукцію ІКТ-інфраструктури і використання ІКТ для здійснення економічних процесів. і ряд інших²⁶²⁷.

Автори більш пізніх і широких визначень зіткнулися з проблемою, яка виникає через велику кількість типів господарської діяльності, для провадження яких використовують цифрові технології. Шукаючи шляхи подолання цього гігантизму деякі автори взяли приклад Клінга Лемб²⁸ і Мезенборга²⁹, розділивши велике поле цифрової економіки на підгрупи. Аналітики Cognizant, навпаки, прагнуть розділяти типи діяльності, просто використовують цифрові технології і ті, для яких цифрові технології є основою основ.^{30 31} Проте, як і раніше, розділова лінія залишається умовною.

У рамках цієї статті проаналізовані різні визначення цифрової економіки з точки зору їх розвитку в часі. Основою цифрової економіки є ІТ-сектор, однак він не створює межі цифрової економіки, яка також охоплює деякі нові цифрові бізнес-моделі. Запропоноване нами визначення відрізняється від інших тим, що ми розглядаємо процес розширення сфери застосування цифрових технологій в економіці окремо від власне «цифровий» економіки і включаємо його в рамки ширшої «Цифровізованої» економіки. Таким чином, в остаточному вигляді наше визначення цифрової економіки виглядає так: частина загального обсягу виробництва, яка цілком або в основному проведена на базі цифрових технологій фірмами, бізнес-модель яких ґрунтується на цифрових продуктах або послугах.

²⁶ Advancing Australia as a Digital Economy: An Update to the National Digital Economy Strategy. Canberra: Department of Broadband, Communications and the Digital Economy. Available at: <http://apo.org.au/node/34523>

²⁷ Digital Economy Development and Cooperation Initiative. Available at: <http://www.g20.utoronto.ca/2016/g20-digital-economy-development-and-cooperation.pdf>

²⁸ Kling R., Lamb R. (2000) IT and Organizational Change in Digital Economies. *Understanding the Digital Economy* (E. Brynjolfsson, B. Kahin (eds)). Cambridge: MIT Press, MA, pp. 295–324.

²⁹ Mesenbourg T.L. (2001) Measuring the Digital Economy, US Bureau of the Census, Suitland. Available at: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/working-papers/2001/econ/umdigital.pdf>

³⁰ Bahl M. (2016) The Work Ahead: The Future of Businesses and Jobs in Asia Pacific's Digital Economy. *Cognizant*. Available at: <https://www.cognizant.com/whitepapers/the-work-ahead-the-future-of-business-and-jobs-in-asia-pacifics-digital-economy-codex2255.pdf>

³¹ Asen R., Blechschmidt B. (2016) Making digital, Real and Rewarding. *Cognizanti*, vol. 9, no 1, pp. 2–13. Available at: <https://www.cognizant.com/whitepapers/being-digital-making-digital-real-and-rewarding-cognizanti12-codex2094.pdf>